

VARAUTUMINEN EU:n YLEISEEN TIETOSUOJA-ASETUKSEEN¹

EU:n yleinen tietosuoja-asetus tuli voimaan keväällä 2016 ja sitä ryhdytään soveltamaan 25.5.2018 alkaen. On tärkeää, että kirjastot ja arkistot varautuvat asetuksen vaikutuksiin jo ennalta. Asetus velvoittaa suojaamaan henkilötiedot sekä sääntelee niiden käyttöä. Henkilötietoja ovat kaikki tiedot jotka voidaan yhdistää johonkin elossa olevaan yksityiseen henkilöön kuten nimitieto, osoitetieto, sähköpostiosoite, kirjastokortin numero, puhelinnumero, valokuva josta henkilö on tunnistettavissa tms.

EU-asetus tuli jäsenmaissa voimaan sellaisenaan. Se jättää jäsenmaille kuitenkin jonkin verran liikkumavaraa. Oikeusministeriön asettama Tatti-työryhmä jätti tämän liikkumavaran käyttöä koskevan mietintönsä 21.6.2017.² Työryhmän mietintö ja siihen sisältyvä esitys uutta tietosuojalakia koskevaksi hallituksen esitykseksi on parhaillaan lausuntokierroksella. Tämä esitetty uusi tietosuojalaki korvaisi nykyisen henkilötietolain.

Toukokuun 2018 jälkeen henkilötietojen käsittelyyn sovelletaan siis ensi sijassa EU:n tietosuoja-asetusta ja sitä täydentävin osin uutta kansallista tietosuojan yleislakia eli tietosuojalakia. On oletettavaa, että Suomessa tullaan seuraavan vuoden kuluessa antamaan myös joukko soveltamisaltaan suppeampia kansallisia erillissäädöksiä. Nämä erillissäädökset syrjäyttävät soveltamisalallaan tietosuojalain, eivät kuitenkaan EU-asetusta.³

EU:n tietosuoja-asetus ei sinällään merkitse mitenkään perustavaa muutosta nykytilanteeseen. Joihinkin sen kohtiin kannattaa kirjastoissa ja arkistoissa kuitenkin kiinnittää jo valmisteluvaiheessa huomiota. Tietosuoja on olennainen myös niiden museoiden kannalta, joiden kokoelmiin sisältyy laajoja kuva-arkistoja.

Kuten tähänkin asti, henkilötietoja saa käsitellä *vain asetuksen nimenomaisesti sallimilla perusteilla*. Kansallisten muistiorganisaatioiden osalta perustelu liittyy niiden lakisääteisiin velvoitteisiin. Muiden kirjastojen tai arkistojen osalta perusteluna voi olla joko yleistä etua koskevan tehtävän suorittaminen tai kirjaston/arkiston tai niiden asiakkaiden oikeutettu etu.⁴

¹ Tämän ohjeistuksen lähtökohtana oli British Libraryssä työskentelevän Ben Whiten heinäkuussa 2017 IFLAlle laatima muistio. Tämä esitys ei ole kattava. Tietosuojavaltuutetun toimisto on julkaissut oppaan Miten valmistautua EU:n tietosuoja-asetukseen

<http://tietosuoja.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2017/01/uusiopasauttaarekisterinpitajiaeuntietosuoja-asetukseenvalmistautumisessa.html> .

² <http://oikeusministerio.fi/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-259-612-3>

³ Nimi *yleinen* tietosuoja-asetus ("General Data Protection Regulation" GDPR) viittaa siihen, että samaan aikaan sen kanssa annettiin myös erityisesti rikosten torjuntaan liittyvän henkilötietojen käsittelyä koskeva erillinen direktiivi.

⁴ Nykyisestä henkilötietolaista poiketen asetus ei mainitse asiakkuus- tai jäsenyysuhdetta erillisenä henkilötietojen käsittelyn perusteena.

I. Mitkä ovat olennaisimmat muutokset?

Osoitusvelvollisuus. Rekisterinpitäjän (eli kirjaston tai arkiston) on pystyttävä tarvittaessa osoittamaan, että tietosuojasetuksen velvoitteet on huomioitu sen toiminnassa.

- **Ankarat sanktiot.** Tapauksissa, joissa asetuksen keskeisiä periaatteita loukataan, se mahdollistaa jopa 20 miljoonan euron suuruisten hallinnollisten sakkojen määräämisen. Sanktio voi tulla kyseeseen esimerkiksi tapauksissa, joissa asiakkaan henkilötietoja käsitellään ilman että jatkokäytön ehtoja on selkeästi ja ymmärrettävästi selostettu asiakkaalle.⁵

Siitä, tullaanko sakkoja soveltamaan myös julkisen sektorin toimijoihin, käydään Suomessa vielä keskustelua.

- **Sisäänrakennettu ja oletusarvoinen tietosuojaja.** Tämä tarkoittaa sitä, että kirjastojen on jo ennalta sopeutettava tekniset ja organisatoriset prosessinsa tietosuojasääntelyn vaatimuksiin. Tietosuojavaikutukset tulee aina arvioida uusia toimintatapoja tai järjestelmiä käyttöön otettaessa. Kirjastojen ei tule kerätä henkilötietoja, jotka eivät ole niiden toiminnan kannalta ehdottoman välttämättömiä. Tarpeettomiksi käyneet henkilötiedot tulee viipymättä hävittää. Kirjastojärjestelmien tietoturva tulee varmistaa, ja henkilötiedot tulee mahdollisuuksien mukaan salata tai ainakin pseudonymisoida.⁶

- **Ilmoitusvelvollisuus.** Jos henkilötietoja häviää tai järjestelmiin murtaudutaan, kirjastojen tulee informoida tästä viranomaisia 72 tunnin kuluessa. Rekisteröityjä, eli niitä yksittäisiä henkilöitä joita asia koskee, tulee informoida niin pian kuin käytännössä mahdollista.

- **Asiakkaiden oikeudet.** Asiakkailla on oikeus saada maksutta tieto siitä, mitä tietoja hänestä on kerätty ja mihin tarkoituksiin henkilötietoja käytetään. Heillä on muun muassa myös oikeus vaatia tietojen oikaisemista sekä tietyin edellytyksin myös oikeus vaatia käsittelyn rajoittamista tai jopa oikeus vastustaa niiden käsittelyä.

- **Tietosuojavastaava.** Sellaisten toimijoiden, joiden ydintehtäviin kuuluu henkilötietojen käsittely, on nimettävä tietosuojavastaava. Tämä vaatimus koskee oletettavasti useimpia kirjastoja. Tietosuojavastaava voi olla sellainen henkilökuntaan kuuluva, jonka tehtäviin ei keskeisesti kuulu henkilötietojen käsittely (ei siis esim. IT-vastaava tai tietojärjestelmäpäällikkö). Tietosuojavastaava voi myös olla useamman organisaation yhteinen.

⁵ Mikäli henkilötietoja käsitellään asiakkaan suostumuksen perusteella, tulee suostumuksen olla vapaaehtoinen, nimenomainen ja yksilöity. Pelkkä reagoimatta jättäminen (tyyliin ruksi valmiina ruudussa) ei riitä. Kirjaston on tarvittaessa pystyttävä osoittamaan, että suostumus on annettu. Jokainen voi myös aina halutessaan peruuttaa suostumuksensa.

⁶ Pseudonymisoinnilla tarkoitetaan sitä, että yksilöitävissä oleva aineiston osa (henkilötieto) korvataan jollakin keinotekoisella tunnisteella.

II. Mitä kirjastojen olisi tehtävä?

- Kirjastojen tulisi yksilöidä, mikä on henkilötietojen käsittelyn peruste eri toimintojen osalta. Esimerkiksi: miltä osin käsittely perustuu rekisteröidyn (asiakkaan tai tekijän) suostumukseen, miltä osin lakisääteiseen veloitteeseen tai tarpeellisen yleistä etua koskevan tehtävän suorittamiseen.

- Jos käsittelyn perusteena on asiakkaan suostumus, tulisi varmistaa että käsittelyn ehdot ovat eri ikäisten asiakkaiden ymmärrettävissä ja helposti saatavilla. Käsittelyn peruste ja ne tarkoitukset, joihin henkilötietoja käytetään, tulee määritellä mahdollisimman arkikielisesti. Olisi myös varmistettava, että suostumus tietojen käsittelyyn on annettu nimenomaisella ja aktiivisella toimella - pelkkä lomakkeeseen sisällytetty, valmiiksi rastitettu vaihtoehto ei riitä.

- Osoitusvelvollisuus edellyttää, että kirjastot dokumentoivat ja säilyttävät tiedot henkilötietojen käsittelyn tarkoituksesta, henkilötietoryhmistä⁷, teknisistä ja organisatorisista suo- jakeinoista jne. Nämä tulee pyydettyessä esittää tietosuojaviranomaisille.

III. Sisältääkö asetus kirjastoja/arkistoja koskevia poikkeussäännöksiä tai erivapauksia?

Kyllä, mutta pääosin nämä eivät ole jäsenmaita velvoittavia. Jäsenmaiden päätettäväksi on jätetty, missä laajuudessa asetuksen sisältämää liikkumavaraa hyödynnetään. Juuri tämän vuoksi aktiivinen vaikutta- minen olisi nyt välttämätöntä.

a) Sananvapaus ja tiedonvälityksen vapaus

Asetus *velvoittaa* jäsenmaat sovittamaan yhteen henkilötietojen suojan sekä tiedonvälityksen va- pauden. Tämä kattaa myös tietojen käsittelyn akateemisen ja kirjallisen ilmaisun tarkoituksia varten. Asetuksen johtolauseen (153) mukaan kohtaa olisi tulkittava väljästi.

Asetus myös nimenomaisesti mainitsee uutis- ja lehtiarkistot. Myös kirjastot hallinnoivat lehtiarkistoja, joilla on suuri merkitys sananvapauden käytön edellytysten turvaajana. Joukkoviestintää koskevat, asetukseen sisältyvät hyvin laajat poikkeussäännöt soveltuvat tällä perusteella myös moniin kirjastoihin ja arkistoihin.

Nyt olisi olennaista pyrkiä vaikuttamaan kansalliseen säädösvalmisteluun siten, että kirjastojen ja arkistojen merkitys sanan- ja ilmaisun vapauden kannalta tunnustettaisiin yksiselitteisesti myös kansallisessa lainsäädännössä.

⁷ Esimerkiksi siitä, sisältääkö käsitelty aineisto arkaluonteisia henkilötietoja eli etniseen taustaan, poliittisiin tai us- konnollisiin näkemyksiin, seksuaalisuuteen, terveyteen, ammattiyhdistystoimintaan osallistumiseen liittyviä tietoja tai geneettisten/biometristen tietojen käsittelyä (asetuksessa ”erityiset henkilötietoryhmät”). Samoin olisi kirjattava, liit- tyvätkö käsitellyt henkilötiedot asiakkaisiin, tekijä/auktoriteettitietoihin tms.

b) Yleisen edun mukaiset arkistointitarkoitukset

Tämän ohella asetus antaa jäsenvaltioille *mahdollisuuden* säätää harkintansa mukaan poikkeuksista, jotka koskevat ”yleisen edun mukaisia arkistointitarkoituksia”. Jäsenvaltiot voivat mm. säätää poikkeuksista rekisteröityjen oikeuksiin, jos nämä oikeudet todennäköisesti estäisivät tai suuresti vaikeuttaisivat yleisen edun mukaista arkistointitoimintaa.

Olisi tärkeää, että säädösvalmistelun kuluessa nyt selkeytettäisiin, millaisten kirjastojen ja arkistojen katsotaan mahtuvat tämän poikkeussäännöksen piiriin.

c) Tieteellinen tai historiallinen tutkimustarkoitus

Asetus sisältää myös joitain ei-velvoittavia poikkeussäännöksiä, jotka liittyvät tieteellisiin tai historiallisiin tutkimustarkoituksiin. Kuten edellisessä kohdassa, myös näiden käyttöön otto on jätetty jäsenvaltioiden harkittavaksi.

Saattaa olla, että joissain tapauksissa tutkimustarkoitukseen vetoaminen on tieteellisissä kirjastoissa ja arkistoissa edellisten kohtien ohella vielä erikseen avuksi.

Pekka Heikkinen

lakimies

Kansalliskirjasto